

ภาพสะท้อนของ ภิกษุณีสงฆ์

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ในการศึกษาพระพุทธศาสนานั้น เป็นที่ยอมรับกัน
ว่า พระวินัยเป็นส่วนที่เก่าแก่ที่สุดในบรรดาพระไตรปิฎก
และในพระวินัยนั้นส่วนที่เก่าแก่ที่สุดคือพระปาติโมกข์ซึ่ง
เป็นศีลสิกขาบทที่ภิกษุและภิกษุณีในพระพุทธศาสนา
พึงยึดถือปฏิบัติตาม การศึกษาพระปาติโมกข์จึงเป็นเรื่อง
ที่น่าสนใจ เพราะสามารถเข้าถึงข้อมูลเบื้องต้นของคณะ
สงฆ์ได้อย่างแท้จริง ในพระวินัยนั้นนอกจากพระปาติโมกข์
แล้วยังมีอีกส่วนหนึ่งที่เรียกว่าวิภังค์ เนื้อความในวิภังค์
จะเล่าถึงสาเหตุความเป็นมาที่ทำให้มีการบัญญัติพระปาติ-

โมกข์เหล่านั้นขึ้น เป็นข้อมูลที่น่าสนใจทั้งในทางประวัติ
ศาสตร์และศาสนา

ในการศึกษาทั้งพระปาติโมกข์และวิภังค์นี้ บุคคลที่
น่าสนใจ คือบรรดาพระภิกษุและภิกษุณีซึ่งเป็นปฐมเหตุ
ให้มีการบัญญัติสิกขาบทเหล่านั้นขึ้น บทความนี้จะมุ่ง
ศึกษาวิเคราะห์บทบาทและลักษณะของภิกษุ และภิกษุณีผู้
เป็นเหตุแห่งการบัญญัติสิกขาบท โดยจะศึกษาถึง
สภาพการ ความหมาย และความสำคัญในสิกขาบทเหล่านั้น
ด้วย เพื่อเป็นหนทางให้เกิดความเข้าใจในภิกษุณีสงฆ์ใน

ฐานะที่เป็นสถาบันทางศาสนาได้ดีขึ้น และเพื่อให้เข้าใจใน
ความสำคัญของพระปาดิโมกขานิฐานะที่เป็นพลังพื้นฐาน
ของคณะสงฆ์

จากการศึกษา เจริญธาดา⁽¹⁾ ทำให้เราได้มีโอกาสเห็น
ภาพของภิกษุณีผู้มีความสามารถและทรงคุณธรรมเป็น
เลิศ โดยทั่วไปแล้วพระภิกษุณีทั้งหลายมุ่งบำเพ็ญเพียรปฏิบัติ
ตามระเบียบวินัยอันเป็นจริยวัตรอันงาม แต่บาง
รูปมีความรู้ความสามารถสูงกว่าเพื่อนภิกษุณีรูปอื่น ๆ
สามารถเป็นอาจารย์ที่มีชื่อเสียงในการแสดงธรรมเทศนา
และมีฐานะเทียบเท่าภิกษุชั้นนำทั้งหลาย มีภิกษุณีอย่าง
น้อย 10 รูป ซึ่งได้รับการสรรเสริญโดยตรงจากสม
เด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าเป็นเอตทัคคะ มีความสามารถ
เป็นเลิศในแง่ต่าง ๆ พระนางมหาปชาปดีเถรี ทรงเป็นพระ
เถรีผู้มีอายุพรรษานานและทรงเป็นผู้ก่อตั้งภิกษุณีสงฆ์⁽²⁾

ธัมมทินนาเถรี เป็นผู้มีความเป็นเลิศในการแสดง
ธรรมเทศนา⁽³⁾ พระภิกษุณีบางรูปที่ได้รับการกล่าวถึง
ใน เจริญธาดา ก็เป็นศิษย์ของท่านโดยตรง⁽⁴⁾

ปฏาจาราเถรี ผู้เคยต้องประสบกับความเศร้าโศกใน
ชีวิตก่อนที่จะออกบวชนั้น เป็นผู้ที่มีความสามารถในการ
แสดงธรรมโปรดบรรดาผู้หญิงทั้งหลายที่มีความทุกข์เช่น
เดียวกับท่านให้ได้หันมาเดินทางชีวิตที่ถูกที่ควร ท่านจึงมี
ลูกศิษย์มากกว่าภิกษุณีรูปอื่น ๆ จนบางครั้งเรียกว่า ศิษย์
ทั้ง 500 ของปฏาจาราเถรี⁽⁵⁾ ท่านได้รับการสรรเสริญว่า
เป็นผู้รักษาพระวินัยเป็นเลิศด้วย

นอกจากนั้น เราก็ได้ยินชื่อของ ภัททะ กปิลานี⁽⁶⁾
มีความเป็นเลิศในการระลึกชาติ ภัททะกุนทลเกสา
มีความเป็นเลิศในปัญญาอันฉับพลัน⁽⁷⁾ สุกล มีความเป็น
เลิศในทางคาทิพย์⁽⁸⁾ โสนะ มีความเป็นเลิศในพลังจิต⁽⁹⁾
เขมาและอุบลวรรณาเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ภิกษุณีสงฆ์ เป็น
ต้น นอกจากพระภิกษุณีผู้มีความสามารถเป็นเลิศในแง่
ต่าง ๆ แล้ว บทความนี้จะพิจารณาถึงภิกษุณีซึ่งเป็น
“ตัวร่วมวย” ในคณะสงฆ์ที่มีชื่อเสียงกล่าวถึงบ่อย ๆ
คือ อุตถันนทา และ จันทกาลิ เป็นต้น การศึกษาดังกล่าว
จะทำให้การศึกษาความเป็นมาของภิกษุณีสงฆ์สมบูรณ์
ขึ้น โดยจะพิจารณาทั้งโครงสร้างภายในและการบริหาร
ของคณะสงฆ์

กฎเกณฑ์ในพระวินัยที่พระบรมศาสดา สม
เด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกำหนดขึ้นให้เป็นระเบียบ
ปฏิบัติของคณะสงฆ์ มีสาเหตุ 10 ประการคือ
“เพื่อความรับว่าตนแห่งสงฆ์ 1 เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ 1 เพื่อ
ข่มภิกษุณีผู้เก้อยาก 1 เพื่ออยู่สำราญแห่งภิกษุณีผู้มิคิดเป็นที่รัก 1
เพื่อป้องกันอาสวะอันจะบังเกิดในปัจจุบัน 1 เพื่อกำจัดอาสวะ
อันจักบังเกิดในอนาคต 1 เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่
เลื่อมใส 1 เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว 1 เพื่อ
ความตั้งมั่นแห่งพระสังฆธรรม 1 เพื่อติดตามพระวินัย 1”¹⁰

เหตุผลในการวางกฎเกณฑ์ในพระวินัยบัญญัตินี้
อาจสรุปได้เป็นประเด็นสำคัญ 3 ประเด็น คือ

ก. เป็นไปเพื่อเอกภาพแห่งสงฆ์

ข. เป็นไปเพื่อการพัฒนาจิตวิญญาณของแต่ละบุคคล

ค. เป็นไปเพื่อความสัมพันธ์อันดีงามต่อภรา-
ทาส ผู้ให้การสนับสนุนคณะสงฆ์

สิกขาบทหลายข้อเน้นในประเด็นสุดท้าย ซึ่งน่าจะเข้าใจได้ไม่ยากนัก เพราะในระดับที่พุทธศาสนาเพิ่งอุบัติขึ้นนั้น จำนวนพระภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์เพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว คณะสงฆ์จึงมีความจำเป็นอย่างมากและเร่งด่วนในเรื่องภาวะความเป็นอยู่ สมาชิกของคณะสงฆ์จึงต้องดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับความคาดหวังของภรา-
ทาส มาตรฐานการใช้ชีวิตแบบสมณะในสมัยนั้นสูงมาก ปัญหาของการเปรียบเทียบและการแก่งแย่งระหว่างชนในศาสนากลุ่มต่าง ๆ จึงมีอยู่ตลอดเวลา ในสมัยนั้นศาสนิกชนในกลุ่มอื่นที่ดำเนินชีวิตนักพรตนักบวชที่เคร่งครัดกว่ากลุ่มสากะก็มิใช่น้อย แต่พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธการบำเพ็ญในสายที่เป็นสุดโต่ง (extreme) และเห็นว่าควรจะปฏิบัติตนตามทางสายกลาง ภายในขอบเขตของเหตุผลและความเป็นไปได้ เมื่อพระนางมหาปชาบดีได้ทูลขอว่า พระภิกษุและภิกษุณีนั่น ควรแสดงการระตอกันตามอายุพรรษาของการบวชก่อนบวชหลังพระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาต โดยรับสั่งว่า

“.....สาวกในนิกาหอื่นนั้น แม้จะไม่มีผู้นำที่ตักก็จะไม่ลุกขึ้น แสดงความเคารพต่อสตรี ดังนั้น ตถาคตจะอนุญาตได้อย่างไร ที่จะให้.....แสดงความเคารพต่อสตรี”(11)

การที่พระพุทธองค์ทรงห้ามปรามครั้งนี้ เป็นเหตุให้ต้องวางเป็นกฎสำหรับพระภิกษุสงฆ์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ย่อมไม่แสดงความอาการการระตอกันขึ้น เพื่อแสดงความเคารพต่อสตรี ภิกษุใดปฏิบัติเช่นนั้น เป็นอาบัติ” 12

ข้อมูลนี้ชี้ให้เห็นว่า ในการปฏิบัติโดยทั่วไปแล้ว พระพุทธเจ้ามักจะถือปฏิบัติตามประเพณี และค่านิยมของสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น โดยทรงพิจารณาถึงเหตุผลและความสอดคล้องกับหลักคำสอนทั่ว ๆ ไปของพระองค์

นอกจากนั้น เราก็ต้องระลึกด้วยว่า ความเป็นไปทางจิตวิญญาณนั้น ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดง

ให้ปรากฏแล้ว ว่ามิใช่สิ่งที่จะแยกออกโดยเด็ดขาดจากชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมได้ คณะสงฆ์ยังต้องพบปะติดต่อกับประชาชนทั่วไป ดังนั้น สิกขาบทที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ที่มีต่อภราทาสจึงเป็นเรื่องสำคัญ พระวินัยปิฎกเน้นในสิกขาบทของพระภิกษุและภิกษุณี ให้มีความระมัดระวังในความประพฤติและท่าทางที่แสดงต่อภราทาส จุดประสงค์สำคัญประการหนึ่ง ก็เพื่อที่จะทำให้สังคมศาสนามีระเบียบวินัยที่ดีเพื่อจะได้เผยแผ่ธรรมะแก่ภรา-
ทาส ส่วนภราทาสนั้นก็เป็นองค์กรสำคัญในการที่จะโอบอุ้มคณะสงฆ์ การสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีงามให้เกิดขึ้นระหว่างคณะสงฆ์กับภราทาสจึงเป็นเรื่องจำเป็น

การที่ถือว่าพระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นเพื่อป้องกันการกระทำเช่นนั้น ยังเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องนัก การกระทำหลายอย่างเป็นการกระทำที่ถูกต้องและเหมาะสมในระดับโลกีย์ เช่น การแต่งงาน การค้าขาย แต่ในระดับสมณะผู้ประสงคฺ์ที่จะพัฒนาทางด้านจิตวิญญาณแล้ว กลายเป็นเครื่องกีดขวาง ทำให้เกิดความผูกพันเป็นกิเลส จึงเป็นสิ่งที่ต้องห้ามสำหรับสมาชิกของคณะสงฆ์

ข้อมูลและเรื่องราวที่ปรากฏในวิภังคินั้น แสดงให้เห็นว่า มิใช่ภิกษุณีที่มีความประพฤติไม่เหมาะสมเท่านั้นที่เป็นต้นเหตุให้เกิดสิกขาบทบัญญัติขึ้น แต่ภิกษุณีที่ดีก็เป็นต้นเหตุเช่นเดียวกัน และแม้กระทั่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเองก็เคยทรงเป็นต้นเหตุให้เกิดสิกขาบัญญัติเช่นกัน กล่าวคือเมื่อพระองค์เสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ ได้โปรดให้พระสารีบุตรบวชพระโอรส คือพระราหุลเป็นเณร เมื่อมีพระชนม์เพียง 7 พรรษา เป็นเหตุให้พระราชบิดาของพระองค์คือพระเจ้าสุทโธทนะทรงเสียพระทัยเป็นอันมาก และได้ทูลขอไว้ว่าต่อไปในภายภาคหน้าหากจะบวชเด็กหญิงเด็กชายใด ๆ แล้วขอให้ได้รับการยินยอมจากบิดามารดาหรือผู้ปกครองเสียก่อน(13) ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงเห็นชอบและตั้งเป็นสิกขาบทบัญญัติขึ้น นอกจากนั้น ก็มีเรื่องราวของภิกษุณีสาวรูปหนึ่ง ได้สังเกตเห็นว่ามิใช่ชายหมายปองร้ายเธอ เธอจึงเสี่ยงออกจากกลุ่มของ

ภิกษุณีที่มาด้วยกันโดยมิได้ออกกล่าว และไปค้างแรมที่บ้าน
ฆราวาสเพื่อความปลอดภัย เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบ
เรื่องราวก็ทรงบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุณีละทิ้งหมู่ภิกษุณีโดย
มิได้ออกกล่าว⁽¹⁴⁾ ทั้ง ๆ ที่ภิกษุณีผู้เป็นต้นเหตุแห่งสิก
ขาบทบัญญัตินี้ก็เป็นผู้บริสุทธิ์ แต่เพื่อความสงบสุขในการ
อยู่ร่วมในหมู่คณะจึงต้องมีสิกขาบทบัญญัติขึ้น

สิกขาบทหมวดที่ 3 ในปาติโมกข์ของพระภิกษุ
นั้น เรียกว่า อนียตสิกขาบทหมวดนี้มีเฉพาะพระภิกษุ
แต่ไม่มีในภิกษุณีปาติโมกข์ ที่มาของสิกขาบทหมวดนี้
นางวิสาขา ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการสนับสนุนคณะสงฆ์
เป็นผู้ทูลเสนอต่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเอง สิก
ขาบทหมวดนี้ว่าด้วยอาบัติที่ไม่แน่ว่าจะปรับในข้อใด
คืออาจจะปรับเป็นอาบัติปาราชิก สังฆาทิเสส หรือ
ปาจิตตีย์ให้ปรับอาบัติตามที่ถูกกล่าวหา หรือตามที่สาร
ภาพ มีเพียง 2 สิกขาบท⁽¹⁵⁾ สิกขาบทหมวดนี้แสดงให้เห็น
ถึงความสำคัญในบทบาทของสาวิกา ในกรณีนี้มีเรื่อง
อยู่ว่า นางวิสาขาได้เห็นพระอุทายีเข้าไปนั่งในห้องลับ
ตาสองต่อสองกับหญิงสาว จึงตกท้วงขึ้นว่าเป็นการ
ไม่สมควรแก่สมณเพศ พระภิกษุผู้ล่วงละเมิดจะถูกปรับ
อาบัติตามที่อุบาสิกาผู้มีวาจาควรเชื่อถือได้⁽¹⁶⁾ นางวิสาขา
ผู้ซึ่งเป็นมหาอุบาสิกาคนสำคัญในประวัติศาสตร์พุทธ
ศาสนาในสมัย เริ่มแรก เป็นผู้มีความตั้งมั่นในการที่จะ
พัฒนาสภาพความเป็นอยู่ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจของ
คณะสงฆ์ ในขณะเดียวกัน ก็พยายามสร้างศรัทธาปสาทะ
ให้เกิดขึ้นในจิตใจของชนภายนอก นางวิสาขาเป็นกำลังสำ
คัญในการชักจูงอุบาสิกาทั้งหลายให้มีส่วนร่วมรับผิดชอบ
มากขึ้นในการสวดสวดความประพฤติและวินัยของ
พระสงฆ์⁽¹⁷⁾ นางวิสาขาเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญที่เธอจะ
ต้องสวดสวดดูแลความประพฤติของพระสงฆ์ผู้เป็นสาวก
ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้เป็นผู้ริยาวัดตรงด
งาม ไม่เป็นเหตุก่อให้เกิดความไม่พอใจในหมู่ชนที่ยังไม่
มีศรัทธาในพระศาสนา

สิกขาบทอนียต 2 ข้อนี้ แสดงถึงความเคารพของ
คณะสงฆ์ที่ฟังมีต่อสตรี คำตกท้วงของนางวิสาขามีได้ถูก

เพิกเฉยหรือละเลยว่าเป็นเพียงเสียงซุบซิบนินทาไร้สาระ
พระพุทธองค์กลับทรงรับฟังและพิจารณาด้วยความ
จริงใจ และนำมาซึ่งการบัญญัติสิกขาบทดังกล่าว มีข้อที่
น่าสนใจศึกษาต่อไป คือ คุรุธรรม ข้อ 7 และ 8 ห้ามมิให้
ภิกษุณีว่ากล่าวดักเตือนและดูว่าพระภิกษุรวมทั้งในจุล
วรรค ที่มีข้อห้ามมิให้ภิกษุณีชี้โทษผิดของพระภิกษุ⁽¹⁸⁾
จะเห็นว่าภิกษุณีมีสิทธิน้อยกว่าอุบาสิกา ในกรณีนี้จะเห็น
ว่านางวิสาขามีอิสระในการที่จะดักเตือนทั้ทั้งวงการกระ
ทำของพระภิกษุได้โดยตรง ในเมื่อพระภิกษุนั้นไม่เชื่อฟัง
คำดักเตือนของเธอ จึงได้นำเรื่องขึ้นทูลต่อพระพุทธ
เจ้า ทั้งนี้เป็นเพราะภิกษุและภิกษุณีอยู่ในฐานะเดียวกันคือ
เป็นผู้ขอ เป็นผู้ที่ต้องพึ่งพาอาศัยอุบาสาอุบาสิกา ในลักษณะ
นี้อุบาสาอุบาสิกาจึงมีอิสระมากกว่าภิกษุณีในการดัก
เตือนพระภิกษุ

นางวิสaxonนั้นเป็นผู้ที่ผู้คนทั่วไปให้ความเคารพ
แม้คณะสงฆ์ก็เชื่อถือในวาจาและความสามารถในการ
วิเคราะห์ปัญหาของเธอ ดังเช่นในกรณีที่เมื่อมารดาของ
พระกุมารกัสสปเถระบวชเป็นภิกษุณีนั่น เธอตั้งท้องอยู่
ก่อนแล้วโดยมิได้รู้ตัว พระเทวทัตจึงขับเธอออกจากคณะ
สงฆ์ไป ต่อมาเมื่อมีผู้นำเรื่องขึ้นทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธ
เจ้าอนุมติให้พระอุบาสิเถระนำเรื่องไปพิจารณา พระอุบาสิ
เถระมอบให้นางวิสาขาและชาวเมืองสาวัตถีบางคนสืบเรื่อง
ที่แท้จริง ซึ่งก็พบว่าพระภิกษุณีรูปนั้นมีได้มีความผิด⁽¹⁹⁾
ดังนั้นเป็นต้น

เมื่อหันกลับมาพิจารณาบทบาทของภิกษุณีผู้เป็น
เหตุแห่งความวุ่นวาย และความสับสนในคณะสงฆ์อยู่
เนื่อง ๆ มีภิกษุณีอยู่ 3 รูป ที่พบบ่อยที่สุดคือ อุลลนันทา
ภิกษุณี จันทกาสีภิกษุณี และ สุนทรีนันทาภิกษุณี อุลล
นันทานั้นขึ้นชื่อในเรื่องความโลภ ในภิกษุณีวิวัฏค์ สังฆาทิ
เสส ข้อ 2 อุลลนันทารับบวชให้แก่ผู้หญิงที่เป็นโจร โดย
เห็นแก่ของกำนัล⁽²⁰⁾ ในนิสสัคคียปาจิตตีย์ เฉพาะของ
ภิกษุณีแท้ ๆ ซึ่งมี 12 ข้อ 7 ข้อ อุลลนันทา เป็นปฐมเหตุ
เช่น บัณฑิตวรรค สิกขาบทที่ 2 ห้ามอธิษฐานจิรวนอกกาล
และแจกจ่าย สิกขาบทที่ 5 ห้ามสั่งซื้อของกลับกลอก จิรว

วรรค สิกขาบทที่ 1 และ 2 ห้ามขอฟ้าห่มหนาว และผ้าห่มฤดูร้อนราคาเกิน 16 กหาปณะ เป็นต้น นอกจากนี้ก็ยังมีสิกขาบทย่อยอีกหลายข้อที่เธอเป็นปฐมเหตุ⁽²¹⁾ อุปลนันทาภิขุณีมิไช่มีแต่ความโลภเท่านั้นหากยังเต็มไปด้วยความอิจฉาริษยาอีกด้วย ดังปรากฏเรื่องราวใน ปาจิตติย (ภิกขุณี) 35 เธอมีความริษยาต่อ ภัททกปิลาณี ภิกขุณี ผู้เป็นภิกขุณีที่มีความรู้ และมีลูกศิษย์ลูกหามาก อุปลนันทาภิขุณีรับปากว่าจะจัดหาภิกขุณีที่อยู่อาศัยให้ แต่ต่อมาภายหลังเกิดความริษยาจึงจับไล่เธอเสีย⁽²²⁾

แต่เมื่อพิจารณาในอีกแง่หนึ่ง อุปลนันทาภิขุณีมิไช่ “ตัวุ่นวาย” ไร้ระดับ เธอเป็นภิกขุณีที่มีความรู้ความสามารถ เป็นผู้มีความจำดี เป็นคนฉลาดและมีความสามารถเป็นพิเศษในการแสดงธรรม⁽²³⁾ เธอมีความสามารถในการแสดงธรรมเทศนาจนพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเกิดศรัทธาปสาทะ และปวารณาให้เธอขออะไรก็ได้ ปรากฏว่าเธอขอผ้าห่ม กลุ่มอั่งงามวิจิตรของพระองค์ ทำให้เกิดเรื่องวิพากษ์วิจารณ์ขึ้น จนพระพุทธองค์ต้องทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามการกระทำดังกล่าว⁽²⁴⁾ แม้ว่าเธอจะมีข้อเสียในอุปนิสัยดังกล่าว แต่ด้วยความสามารถ เธอก็มีสานุศิษย์มากและสานุศิษย์เหล่านั้นก็เป็นผู้ให้การสนับสนุนโดยสม่ำเสมอ⁽²⁵⁾ นอกจากนี้ เธอยังมีสิกขมานาและภิกขุณีที่เป็นศิษย์ที่เธอต้องอบรมสั่งสอนโดยตรงอีกด้วย⁽²⁶⁾ เธอเป็นคนที่บรรดาฆราวาสให้ความนิยมนับถือ เมื่อภิกขุณีที่พักอาศัยของเธอทรุดโทรมลง พวกเขาก็มีจิตศรัทธาพากันรวบรวมเงินและวัสดุมาสร้างให้ใหม่⁽²⁷⁾ การที่เธอเป็นผู้มีความสามารถในการแสดงธรรม จนแม้พระราชาก็โปรดที่จะฟังธรรมะจากเธอ นั้น เป็นข้อพิสูจน์ว่าเธอเป็นผู้มีความรู้แตกฉานในการศึกษาพระธรรม และมีความสามารถในการแสดงธรรมเทศนาเป็นอย่างดี

อุปลนันทาภิขุณี เป็นตัวอย่างของหญิงที่ละทิ้งบ้านเรือนเพียงภายนอก แต่ภายใน คือจิตใจยังยึดติดอยู่กับวัตถุและความสบาย เธอได้ศึกษาและมีความจดจำในพระธรรมอย่างดี แต่มิได้นำเข้ามาปฏิบัติ พระธรรมมิได้ละโลมจิตใจของเธออย่างแท้จริง พระธรรมจึงอยู่เพียง

บนริมฝีปากของเธอ แต่มิได้เข้าไปสู่จิตใจ แม้เธอจะอยู่ในคณะสงฆ์แต่ก็มิได้เป็นของคณะสงฆ์ จึงควรพิจารณาพระพุทธพจน์ที่ได้ตรัสแก่พระอานนท์ว่า

“อานนท์ ในบรรดาพระสงฆ์สาวก อาจมีบางคนคิดว่า ‘คำสอนของพระศาสดาจบสิ้นลงแล้ว พวกเราไม่มีอาจารย์อีกต่อไปแล้ว’ แต่ความจริงมิได้เป็นเช่นนั้นเลย อานนท์ พระธรรมและพระวินัยที่ศาสดาได้แสดงให้ปรากฏแก่พวกท่านทั้งหลายแล้วนั้นจะเป็นอาจารย์สอนพวกท่าน เมื่อศาสดาคดับขันธปรินิพพานไปแล้ว”⁽²⁸⁾

พระพุทธโฆษาทในตอนนี้ได้ทรงเน้นถึงความสมดุลย์ของการปฏิบัติพระธรรมและพระวินัย ทั้งปัญญา และการปฏิบัติจะต้องควบคู่กันไปในการดำเนินชีวิตทางศาสนา หากจะรู้ธรรมะดีแต่เพียงอย่างเดียวโดยมิได้ปฏิบัติตามพระวินัย การเรียนรู้นั้นก็เปล่าประโยชน์ เราไม่สามารถช่วยตนเองให้พ้นจากความทุกข์และมุ่งสู่ความหลุดพ้นได้ ในทางตรงกันข้าม หากจะยึดมั่นปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ในพระวินัย โดยมิได้มีแนวทางการศึกษาพระธรรมก็เท่ากับเดิน

กล่าวทางเยี่ยงคนตาบอด อุลลันทาเป็นตัวอย่างแบบแรก คือมีแต่การเรียนรู้ แต่ขาดการปฏิบัติ ดูเหมือนว่าเธอจะไม่ได้บรรลุธรรมใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะไม่ปรากฏหลักฐานที่พูดถึงเลย ปรัชญาและคำสอนในศาสนานั้น ไม่ว่าจะดีหรือสำคัญเพียงใด หากเป็นสิ่งที่ไม่นำมาประยุกต์ในวิถีการดำเนินชีวิตแล้ว คำสอนนั้นก็จะเป็นคำสอนที่เลื่อนลอยไร้ความหมายไปในที่สุด

เมื่อหันกลับไปพิจารณาชีวิตในครอบครัวของอุลลันทาทิกษุณีจะพบว่าเธอมีพี่น้องด้วยกัน 4 คน คือ อุลลันทา นันทา นันทะ และสุนทรินันทา พี่น้องทั้ง 4 สาวได้สามัคคีเดียวกันเป็นพราหมณ์ ต่อมาพราหมณ์ผู้นี้ตายลง พวกเธอจึงพากันเข้ามาบวชเป็นภิกษุณี⁽²⁸⁾ เป็นการตัดสินใจของกลุ่มอันเนื่องมาจากความทุกข์เฉพาะหน้าในการที่ต้องสูญเสียสามีลงโดยกะทันหัน ความจริงใจในการใช้ชีวิตแบบนักพรตนักบวช เพื่ออุดมการณ์อันเป็นปรารถนาก็ยังเป็นเรื่องที่น่าสงสัยว่าจะมีความจริงใจมากน้อยเพียงใด การตัดสินใจของพวกเธอดูเหมือนจะเป็นการแสดงออกของปฏิกิริยาทางจิตวิทยาในการที่ต้องเผชิญความทุกข์โศก เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวพวกเธอจึงพร้อมใจกันเปลี่ยนวิถีชีวิตมาสู่สมณเพศ แต่พวกเธอก็พบว่า ชีวิตในสมณเพศนั้นไม่ใช่ชีวิตที่สะดวกสบายนัก และไม่ช้าความทะยานอยากในโลกียวิสัยในด้านความสะดวก ความสนุกสนานก็แสดงอาการให้ปรากฏ

สุนทรินันทา น้องคนสุดท้องอายุน้อยกว่าเพื่อน และเป็นคนที่มีความสวย ฉลาด มีความสามารถในการจัดกิจการต่าง ๆ จนได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ควบคุมดูแลงานก่อสร้างกุฏิที่อาศัยของภิกษุณีสงฆ์ และเมื่อมีโอกาสดังกล่าวได้พบปะกับสาละ หลานชายของมิตรปอຍ ๆ เข้า เธอก็ได้สัมผัสถูกต้องตัวผู้ชายจึงเป็นปฐมเหตุให้เกิดปาริชาตข้อแรกเฉพาะของภิกษุณีขึ้น⁽²⁹⁾ สุนทรินันทาไม่ได้ใช้ชีวิตเป็นภิกษุณีนานนัก เพราะในปาริชาตของภิกษุณีข้อต่อมา มีข้อมูลที่เล่าถึงเหตุการณ์ที่เธอตั้งท้องขึ้น จนต้องออกจากคณะสงฆ์ไป⁽³⁰⁾ เธอเป็นผู้ที่ถูกกิเลสเข้าครอบงำแล้ว ทั้งนี้เพราะเธอยังมีความชื่นชมกับความสนุกสนาน

ในโลกียวิสัย เธอเข้ามาบวชเพียงเพราะตัดสินใจตามพี่สาวเท่านั้น เธอมิได้มีทางเลือกอื่นที่ดีกว่านั้น เธอจึงไม่ได้ตระหนักในคุณค่าของสมณเพศ กับทั้งเธอมิได้ยึดถือความรู้แจ้งแห่งจิตเป็นอุดมการณ์ในชีวิต เธอจึงพ่ายแพ้แก่ความเข้ายวนที่เธอก็มิได้พยายามหลีกเลี่ยง

ความสำคัญทางศาสนาที่จะพิจารณาได้จากกรณีของสุนทรินันทานั้นคือ การที่จะใช้ชีวิตในสมณเพศมีจิตใจยึดมั่นในการรู้แจ้ง เราจะต้องมีพื้นฐานอย่างเพียงพอเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์นั้น พื้นฐานนี้คือ จะต้องมีความพากเพียรพยายามอันได้ส่งสมมาแล้วแต่อดีต บวกกับความตั้งใจมั่นอันแรงกล้า มีกรณีของผู้หญิงบางคนที่มิได้ตั้งใจจะใช้ชีวิตในสมณเพศตั้งแต่แรก แต่เมื่อได้ทำลายอวิชชาลงเสีย เธอก็สามารถบรรลุความรู้แจ้งได้ เพราะมีพื้นฐานอันได้สร้างสมมาแล้วแต่อดีต ดังในตัวอย่างของ พระนางเขมา และเจ้าหญิงอภिरูปันทา ซึ่งจะได้นำกล่าวถึงในตอนต่อไป

ภิกษุณีอีกรูปหนึ่งที่เกี่ยวข้องความวุ่นวายอยู่บ่อย ๆ คือ จันทกาลิภิกษุณี เธอมีนิสัยชอบทะเลาะวิวาท เป็นตัวแทนของโทสะ ความโกรธ และเพราะเป็นเพื่อนกันกับอุลลันทาทิกษุณี จันทกาลิจึงได้รับการสนับสนุนจากเธอด้วย เรื่องราวในสังฆาติเสตสิกขาบทที่ 4 กล่าวถึงจันทกาลิถูกคณะสงฆ์สวดประกาศลงโทษ อุลลันทาทิกษุณีก็ไปช่วยเพื่อนโดยการสวดเปลื้องโทษให้เองโดยที่ไม่บอกกล่าวสงฆ์ที่สวดลงโทษ⁽³¹⁾ บ่อยครั้งที่จันทกาลิแสดงนิสัยชอบทะเลาะวิวาท ขอบถกเถียง และแสดงอาการโกรธอย่างรุนแรง ในสังฆาติเสตสิกขาบทที่ 7 ซึ่งจันทกาลิเป็นปฐมเหตุนั้น จันทกาลิติเตียนแม้กระทั่งพระโคตรัตน์ และกล่าวขู่ว่าจะไปสู่สำนักอื่นเป็นต้น⁽³²⁾ ในปาจิตติยสิกขาบทที่ 19,20 จันทกาลิโกรธภิกษุณีรูปอื่นในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ออกปากแข่งให้เพื่อนดกนร⁽³³⁾ อีกครั้งหนึ่งเธอขออนุญาตทำการบวชภิกษุณีแต่คณะสงฆ์ไม่อนุญาติ เธอก็กราดเกรี้ยวคำต่อ⁽³⁴⁾ นอกจากนั้น จันทกาลิก็ยังชอบท่องเที่ยวไปในกลุ่มฆราวาสเพศตรงข้ามอีกด้วย⁽³⁵⁾

ด้วยเหตุที่จันทกาสีมีนิสัยเข้ากับใครไม่ได้ เธอจึงไม่ได้รับความนิยมทั้งในหมู่ภรรยาสและคณะสงฆ์ ดูเหมือนว่าเธอจะไม่ได้บรรลุธรรมใด ๆ แต่ก็ไม่มีหลักฐานปรากฏว่าเธอลาสิกขาบท จึงเข้าใจว่าเธอก็คงเป็นภิกษุณีที่มีปัญหาอยู่ แต่มิได้ละเมียดบาปหนัก จึงยังคงอยู่ในคณะสงฆ์ต่อไป

ยังมีภิกษุณีรูปอื่นที่สร้างความไม่พอใจให้แก่คณะสงฆ์ แต่มิได้ปรากฏชื่อเฉพาะตัว และมีได้ระบุดังลักษณะนิสัยใจคอชัดเจน ตามหลักฐานที่พบ มีภิกษุณีกลุ่มหนึ่ง เรียกว่าพวกฉัพพัคคีย์ เป็นปฐมเหตุของสิกขาบทที่เนื่องจากการกระทำของกลุ่มภิกษุณี

เรื่องราวของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นเหตุให้บัญญัติสิกขาบทต่าง ๆ นั้น เป็นข้อมูลที่มีค่าและน่าสนใจ แม้ราย

ชื่อผู้ที่เกี่ยวข้องบางครั้งจะแตกต่างกันออกไป ในภิกขุวิภังค์ มีเรื่องของอุปนันทะภิกษุ เป็นคนที่มีลักษณะชอบก่อเรื่องวิวาท ชอบพูดเพื่อเจ้าไว้สวาระ และเป็นคนชอบหาเหตุ⁽³⁶⁾ ถ้าจะเปรียบกันแล้ว อุปนันทะภิกษุมีลักษณะผสมของอุลลันทาทิกษุณีกับจันทกาสีภิกษุณี เรื่องราวในพระวินัยที่เล่าถึงอุปนันทะภิกษุแสดงธรรมที่เชตวัน แล้วขอผ้าห่มคลุมจากเศรษฐี เป็นเรื่องทำนองเดียวกันกับเรื่องของอุลลันทา⁽³⁷⁾ และเช่นเดียวกันกับอุลลันทาทิกษุณี อุปนันทะภิกษุก็เป็นผู้ที่บรรดาภรรยาสนิยมชมชอบ เพราะเป็นผู้มีความสามารถในการแสดงธรรมเทศนา

ความจริงใจของผู้หญิงเมื่อตอนที่เข้ามาบวชนั้น เป็นปัจจัยสำคัญในการพิจารณาว่าต่อไปเธอจะเป็นภิกษุณีที่ดีได้หรือไม่ หากหญิงผู้นั้นได้ผ่านประสบการณ์ชีวิต และสามารถเข้าใจสภาพแห่งชีวิตว่า ชีวิตในทางโลกนั้นมิใช่ทางพ้นทุกข์ที่แท้จริง เธอก็จะหันเข้าหาพระไตรรัตน์เป็นสรณะที่พึ่งมั่งคั่งอุดมการณ์ของชีวิตที่สูงขึ้นไป เธออาจจะไม่ได้บรรลุอรหัตตผลในชาตินี้ แต่เธอก็จะเป็นภิกษุณีที่ดี มีความตั้งใจและพากเพียรในการที่จะตัดกิเลส

กิสาโคตมี เป็นคนหนึ่งที่ได้สูญเสียลูกไป เธอได้รับความทุกข์อันใหญ่หลวง จึงทำให้เธอหันมาแสวงหาหนทางอันประเสริฐ⁽³⁸⁾ และไม่ช้าเธอก็ได้บรรลุธรรมอันประเสริฐนั้น นางปฏาจาราเป็นตัวอย่างที่ดีที่ชาวพุทธระลึกถึงอยู่เสมอ เธอได้ประสบกับความขมขื่นอย่างยิ่งเมื่อต้องสูญเสียสามีและบุตรสุดที่รักไปในเวลาอันใกล้เคียงกัน ความทุกข์โศกในชีวิตที่เธอได้เคยประสบกลายเป็นปัจจัยสำคัญทำให้เธอประสบความสำเร็จอย่างดีเยี่ยมในการโน้มน้าวจิตใจของผู้หญิงทั้งหลายที่ประสบความทุกข์ยากเช่นเดียวกับเธอให้ได้เข้ามาสู่บรรพชาวิธแห่งความเป็นอิสระอันสมบูรณ์⁽³⁹⁾

อิสตรีจากสาकยวงศ์ที่ได้ตามเสด็จพระแม่น้า นางมหาปชาปคืออกบพพรพร้อมกันนั้น บางท่านก็มีความเพียรพยายามอย่างแท้จริง จนได้บรรลุอรหัตตผล เช่นพระนางอุปสามาเลรีก็ได้บรรลุอรหัตต์ เมื่อพระพุทธรองค์ทรงเปล่งพระรัศมีเทศน์สอนพระนาง⁽⁴⁰⁾

ภิกษุณีอีกรูปหนึ่งที่มีความตั้งใจมั่นในการใช้ชีวิต

แบบสมณเพศ คือ ภิกษุ กบิลานีทั้งสองสามีภรรยาจึงพากันออกบวช กัสสปผู้สามีนั้น ออกบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ขณะนั้นยังไม่มีภิกษุณีสงฆ์ ภิกษุ กบิลานีจึงไปบวชอยู่ในสำนักอชีวกะ⁽¹⁴⁾ ต่อมาเมื่อเริ่มมีภิกษุณีสงฆ์ในพุทธศาสนา เธอจึงได้รับการบรรพชาอุปสมบทจากพระแม่น้านางมหาปชาบดี และบรรลุอรหัตผลในเวลาไม่นาน ท่านเป็นอาจารย์ที่มีผู้นิยมมาก มีลูกศิษย์ภายใต้การอบรมของท่านอยู่หลายคน และได้รับการยกย่องจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าเป็นเอตทัคคะ คือมีความเป็นเลิศในการระลึกชาติได้⁽⁴²⁾

อนชาก็เป็นผู้หญิงอีกคนหนึ่งที่มีความตั้งใจอันเด็ดเดี่ยวในการที่จะออกบวชเพื่อแสวงหาความหลุดพ้น เมื่อมหาภิกษุณี สามีของเธอออกบวช เธอรำพึงกับตนเองว่า “พระพุทธเจ้ามิได้ทรงอุปติขึ้นเพียงเพื่อประโยชน์สุขของผู้ชายเท่านั้น แต่เพื่อประโยชน์สุขของผู้หญิงด้วยเช่นกัน”⁽⁴³⁾ เมื่อคิดดังนี้ เธอจึงออกบวชโดยมี พระอุบลวรรณาเถรีเป็นปวตติณี คือเป็นอุปัชฌาย์ฝ่ายภิกษุณีให้

อุบลวรรณาเถรี เองนั้นได้รับการยกย่องว่าเป็นแบบฉบับที่ดีงามของภิกษุณี ท่านจึงมีลูกศิษย์ภายใต้การอบรมสั่งสอนของท่านมาก นอกจากนี้ ก็ยังมีกรณีผู้หญิงที่เข้ามาบวชโดยที่ตนเองไม่เต็มใจ เจ้าหญิงอภिरูปันทาเป็นตัวอย่างที่ดี แม้เมื่อบวชเป็นภิกษุณีแล้ว พระนางก็ยังหลีกเลี่ยงไม่เข้าเฝ้าองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาค แต่ในที่สุดก็ได้บรรลุอรหัตผล เมื่อได้ทำสมาธิพิจารณาความไม่เที่ยงความอนิจจัง⁽⁴⁴⁾ ในกรณีนี้ อธิบายได้ว่า พระนางนั้นเป็นผู้มีศักยภาพในการใช้ชีวิตแบบสมณเพศอยู่แล้ว หากแต่มีความหลงผิดยึดมั่นในความงามของตนอยู่ พระพุทธองค์ทรงหยั่งรู้ปัญหาของพระนางในญาณวิถีของพระองค์ จึงทรงช่วยปลดปล่อยความเห็นผิดนั้น อภिरูปหนึ่งคือ พระนางเขมาเถรี เดิมเป็นพระมเหสีในพระเจ้าพิมพิสาร พระนางก็เป็นผู้ยึดติดในความงามของพระองค์เช่นกัน แต่ทันทีที่สามารถเอาชนะความหลงผิดนั้นได้ พระนางก็สามารถสละความสุขในโลกีย์วิสัย หันมาใช้ชีวิตเป็นภิกษุณีและเป็นภิกษุณีที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกัน

มากที่สุดรูปหนึ่ง พระนางได้รับการยกย่องว่าเป็นแบบอย่างที่ดีของภิกษุณีทั้งหลายในระดับเดียวกับอุบลวรรณาเถรีที่ได้กล่าวมาแล้ว

เมื่อพิจารณาพระวินัยจะเห็นว่า สิกขาบทบางสิกขาบทนั้น พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นให้พระภิกษุรักษาด้วยความเมตตาในพระภิกษุณี ครั้งหนึ่งเมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบว่ พระภิกษุใช้พระภิกษุณีให้ชกย้อมผ้าอาสนะ จนทำให้พระภิกษุณีไม่มีเวลาปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาจิตในของตนเอง พระองค์ก็ทรงวางเป็นกฎสำหรับพระภิกษุมิให้ใช้พระภิกษุณีในงานดังกล่าว ดังปรากฏในนิสสัคคีย ปาจิตติย เฉพาะของพระภิกษุสิกขาบทที่ 17 สิกขาบทนี้ไม่มีปรากฏในฝ่ายของภิกษุณี สิกขาบทดังกล่าวเป็นการปกป้องมิให้พระภิกษุเอาเปรียบพระภิกษุณีจนเกินเหตุ อีกครั้งหนึ่งเมื่อพระฉัพพัคคีย์เอนำโคลนสาธพระภิกษุณี และกระทำการอุจาด ถลกจีวร เพื่อให้ภิกษุณีสนใจ เป็นต้น เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบเช่นนั้น จึงทรงให้ลงโทษภิกษุที่ประพฤติดังนั้นไม่สมควรเช่นนั้น โดยมีให้ภิกษุณีทั้งหลายทำความเคารพ⁽⁴⁵⁾ สิกขาบทข้อนี้จะเห็นว่าหักล้างกับคฤธรรมข้อแรกที่กำหนดให้ภิกษุณีต้องถวายความเคารพแก่พระภิกษุแม้ภิกษุนั้นจะเพิ่งบวชได้เพียง 1 วันก็ตาม⁽⁴⁶⁾ ในกรณีนี้จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงกำหนดวินัยบัญญัติให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ มิได้มีพระประสงค์ที่จะสร้างพระวินัยให้เป็นตัวบดกดหมายที่แก้ไขเปลี่ยนแปลงไม่ได้ไปตลอดกาล วินัยบัญญัติเป็นสิ่งที่พระสาวก สาวิกาพึงปฏิบัติตามด้วยปัญญาเหตุผล และความเข้าใจอันถ่องแท้ในเหตุที่มาของสิกขาบทเหล่านั้น แต่หากพระสาวกสาวิกาจะปฏิบัติตามพระวินัยโดยปราศจากความเข้าใจ ขาดการอนุโลมโอนอ่อนตามสภาพเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม พระวินัยนั้นก็จะกลายเป็นสิ่งกีดขวางการปฏิบัติของแต่ละบุคคล ทั้งระดับสังคมและระดับปัจเจกบุคคล

อีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระภิกษุณีรูปหนึ่งมรณภาพลงพวกพระภิกษุก็เข้าไปยึดครองทรัพย์สมบัติของพระภิกษุณีรูปนั้น พระพุทธองค์จึงทรงวางเป็นพระบัญญัติว่าทรัพย์

สมบัติของภิกษุณีที่มรณภาพลงจะต้องเป็นสมบัติของภิกษุ-
ณีสงฆ์⁽⁴⁷⁾ นอกจากนั้น ในมหาวรรค⁽⁴⁸⁾ ยังมีวินัยที่
ระบุว่าหากมีผู้นำจีวรมาถวายแก่คณะสงฆ์ จีวรนั้นจะ
ต้องแบ่งเป็น 2 ส่วนเท่ากัน แม้ว่าจำนวนพระภิกษุอาจะ
มีมากกว่าจำนวนภิกษุณีก็ตาม การที่พระพุทธองค์ทรง
วางกฎเกณฑ์เช่นนี้ จะเห็นว่า พระองค์ทรงตั้งอยู่ในความ
เป็นธรรม และทรงปรารถนาที่จะปกป้องสิทธิอันพึงมีพึง
ได้ของพระภิกษุณี เพราะโดยปกติ ภิกษุจะเป็นฝ่ายที่ได้
รับของถวายมากและบ่อยกว่าภิกษุณีอยู่แล้ว

ในอรรถกถาทีฆนิกาย มีเรื่องกล่าวถึงพระภิกษุ
รูปหนึ่งมีความเกียจคร้านไม่ปรารภนาที่จะออกไปบิณฑ-
บาต แต่กลับรอรับบิณฑบาตจากอุตตรภิกษุณี ผู้มีอายุมาก
ถึง 120 พรรษา พระภิกษุรูปนี้ปฏิบัติการเบียดเบียนภิกษุณี
เช่นนี้ติดต่อกันถึง 3 วัน อุตตรภิกษุณีนั้น เมื่อถวายอา-
หารบิณฑบาตของตนไปแล้ว ก็ไม่มีอาหารฉันตลอด
ทั้ง 3 วัน พอวันที่ 4 จึงเป็นลมล้มลง⁽⁴⁹⁾ เมื่อพระพุทธ
องค์ทรงทราบความ จึงทรงตั้งเป็นวินัยบัญญัติห้ามมิ
ให้พระภิกษุรับบิณฑบาตจากภิกษุณี เพื่อป้องกันมิให้ภิกษุ
เบียดเบียนอาหารจากภิกษุณีต่อไป

ในพระวินัยฝ่ายบาลีนั้น มีสิกขาบท 227 ข้อสำหรับ
พระภิกษุและ 311 สิกขาบทสำหรับภิกษุณี สิกขาบท
หลายข้อเป็นสิกขาบทที่ทรงบัญญัติขึ้นเพื่อผลประโยชน์
และความผาสุกของภิกษุณีเอง เช่นทรงบัญญัติห้ามมิให้
ภิกษุณีอาบน้ำในที่เปลี่ยว⁽⁵⁰⁾ เพื่อป้องกันมิให้ภิกษุณีได้
รับอันตรายจากคนใจบาป นอกจากนั้น ภิกษุณีไม่พึงอยู่
ตามลำพังในป่า ภิกษุณีไม่พึงเดินทางในที่เปลี่ยวโดยปราศ
จากความคุ้มกัน เป็นต้น สิกขาบทเหล่านี้ มีจุดประสงค์
เพื่อที่จะปกป้องคุ้มครองภิกษุณีด้วยพระพุทธองค์ทรง
เป็นห่วงใยต่อความผาสุกของเหล่าพุทธสาวิกาดังหาก

อีกประเด็นหนึ่งซึ่งมีสอรรถนอร์ซีชี้ให้เห็นคือสาเหตุ
แห่งการบัญญัติสิกขาบทต่าง ๆ นั้น ส่วนใหญ่มาจากภิกษุณี
ผู้มีจริยวัตรอันงาม เมื่อเห็นว่ามิผู้ประพฤติไม่สมควรก็
มักจะพากันตำหนิห้ามปรามทั้ทั้งขึ้น ในการบัญญัติสิก-
ขาบทของภิกษุณีนั้น อย่างน้อย 74 ครั้งเป็นเพราะบรรดา

ภิกษุณีทั้งหลายแสดงความไม่พอใจ และมีบรรดาประ-
ชาชนวิพากษ์วิจารณ์อย่างน้อย 32 ครั้ง⁽⁵¹⁾ ข้อมูลนี้แสดง
ให้เห็นว่า ภิกษุณีส่วนใหญ่ในคณะสงฆ์นั้นเป็นภิกษุณีที่
ตั้งอยู่ในความชอบธรรม ผู้ที่เป็น “ตัวุ่นวาย” แม้จะมีก็
เพียงจำนวนน้อย

เป็นที่ยอมรับกันว่าภิกษุณีสงฆ์นั้นต้องขึ้นอยู่กับภิกษุ
สงฆ์ ด้วยเหตุนี้ ภิกษุณีจึงไม่ได้สิทธิบางอย่างที่ภิกษุได้
รับ แต่เมื่อพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วจะเห็นว่า การที่ภิกษุณี
ถูกจำกัดสิทธิอำนาจบางประการก็เป็นการจำกัดมิให้ภิกษุณี
มีสิทธิอำนาจอันอาจเป็นอันตรายต่อพระไตรรัตนัง
ไปด้วย ดังเช่นการทักท้วงสังฆกรรมโดยภิกษุณีนั่นถือว่า
ไม่มีผล⁽⁵²⁾ ดังนั้นจึงไม่พบหลักฐานว่าภิกษุณีเป็นเหตุให้
เกิดสังฆเภท หรือความแตกแยกในคณะสงฆ์ บทบาท
ต่าง ๆ ของภิกษุณีซึ่งเป็นบทบาท ๆ นั้น แท้จริงแล้วก็เป็น
เพียงเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ทั้งสิ้นเมื่อเปรียบเทียบกับความ
เสียหายที่ภิกษุได้ก่อให้เกิดขึ้นกับคณะสงฆ์ ในสมัยพุทธ-
กาลนั้น ได้เกิดความแตกแยกในคณะสงฆ์ขึ้นอย่างน้อย
2 ครั้ง ครั้งแรกพระเทวทัตเป็นผู้นำ โดยได้ทูลเสนอ
ให้พระพุทธองค์มอบอำนาจการปกครองสงฆ์ให้แก่ท่าน
แทน⁽⁵³⁾ พระเทวทัตทำให้คณะสงฆ์แตกแยก โดยการนำ
กลุ่มพระนวกภิกษุ คือพระบวชใหม่ จำนวน 500 รูป
แยกออกไปต่างหากจากคณะสงฆ์ เมื่อพระโมคคัล-
ลานี และพระสารีบุตรไปแสดงธรรมเทศนาโปรด พระ
นวกภิกษุจึงได้กลับใจหันมารวมกลุ่มกับคณะสงฆ์ตามเดิม

การแตกแยกครั้งที่สองเกิดขึ้นในกรุงโกสัมพี เมื่อ
เกิดวิวาทกันขึ้นระหว่างพระภิกษุ 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเป็น
พระวินัยธร อีกฝ่ายหนึ่งเป็นพระธรรมกถึก การวิวาทเป็น
ไปอย่างรุนแรงและทั้งสองฝ่ายต่างไม่สามารถยอมขอมกัน
ได้ แม้พระพุทธองค์ทรงห้ามปรามก็มิได้เชื่อฟัง จนต้อง
เสด็จไปแสวงหาความวิเวกในป่าปาลิไลยก์ตามลำพัง
เพียงพระองค์เดียว พระพุทธองค์ได้ทรงให้อโกลาสและ
ทรงพยายามชี้หนทางที่ถูกต้อง แต่ภิกษุเหล่านั้นหนออยู่
ด้วยกิเลส จนแม้พระศาสดาก็ยังไม่อาจช่วยได้ ตามทางสู่
ป่าปาลิไลยก์นั้น พระพุทธองค์ได้ทรงแวะเยี่ยมเยียนพระ

สาวก คือ พระภิกษุที่หมู่บ้านพลกโณการ และพระอนุรุทธะ, พระนันทิยะ พระกิมพิละ ในสวนเวฬุวันด้าน ตะวันออก⁽⁵⁴⁾ พระสาวกเหล่านี้ก็ได้ถวายการต้อนรับเป็นอย่างดี พระพุทธองค์ก็ได้แสดงธรรมโปรดพระสาวก แล้วจึงเสด็จไปยังป่าปาลิไลยก์ตามลำพัง ที่นั่นทรงได้รับการปรณิบัติจากช้างพลายเชือกหนึ่งซึ่งหลีกหนีออกมาจากโขลงช้างที่สืบสวนวายุเช่นกัน

ขณะสงฆ์ในเมืองโกสัมพีปรองดองกันอีกครั้งหนึ่ง เมื่อปรากฏว่า ชาวเมืองพากันจงใจความสนับสนุนพระภิกษุในรูปแบบต่าง ๆ เป็นการบีบบังคับให้พระสงฆ์พากันได้คิด และหันหน้ามาปรองดองกันที่สุดในที่สุด แต่เป็นเรื่องน่าคิดว่า พลังจากภายนอกเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้ภิกษุเหล่านั้นได้เห็น และยอมรับความผิดของตน

พิจารณาจากข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ว่า พระภิกษุนั้นสามารถสร้างปัญหาที่ร้ายแรง จนกระเทือนเอกภาพ และความผาสุกของคณะสงฆ์ แม้พระพุทธองค์จะทรงห้ามปรามก็ยังไม่เป็นผล ต่อมาภายหลัง เมื่อคณะสงฆ์แตกแยกออกมาเป็นหลายฝ่าย ก็ล้วนแล้วแต่เกิดจากภิกษุสงฆ์ทั้งสิ้น การแตกแยกของคณะสงฆ์เกิดขึ้นครั้งแรกในรัชสมัยของพระเจ้ากาฬาสก ประมาณ 100 ปี หลังพุทธปรินิพพาน ด้วยเหตุที่พระวัชชีบุตรเสนอให้มีการเพิกถอนสิกขาบท 10 ประการ⁽⁵⁵⁾ พระเรวัตเถระเป็นประธานการสังคายนาพระธรรมภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์ จากการสังคายนาครั้งนั้น พระเถระยืนยันให้ถือตามมติของสังคายนาครั้งแรก กลุ่มพระภิกษุผู้เสนอให้มีการเพิกถอนสิกขาบทจึงพากันแยกกลุ่มออกไปประมาณ 10,000 รูป จัดการประชุมกันเอง เรียกการประชุมนั้นว่า มหาสังฆิติ กลุ่มที่แยกออกมานี้ ภายหลังเป็นป่อเกิดของนิกายมหาสังฆิกะ⁽⁵⁶⁾ จากการแตกแยกครั้งนี้ ทำให้เกิดนิกายในพุทธศาสนาขึ้นอีกหลายนิกาย

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ภิกษุณีจะถูกกล่าวหาว่า มักสนใจในเรื่องหุยมหิมไร้สาระ แต่ปัญหาที่ภิกษุณีก่อขึ้นก็เป็นปัญหาย่อย ๆ ในขณะที่ปัญหาที่เกิดขึ้นในภิกษุสงฆ์นั้นจะเป็นปัญหาสำคัญ สาเหตุแห่งความแตกต่างนี้

น่าจะอธิบายได้ในแง่ของชีววิทยาและจิตวิทยาของเพศทั้งสอง ผู้หญิงมักมีศรัทธาที่แข็งขันกว่าผู้ชาย ดังเช่นกรณีของนางกาสิ มารดาของโสณะกุดิกันนะ เมื่อได้ฟังคุณวิเศษแห่งพระพุทธองค์ ก็ได้บรรลุโสดาบัน ได้รับการยกย่องเป็นผู้หญิงคนแรกที่ได้บรรลุธรรมขั้นโสดาบัน⁽⁵⁷⁾

ข้อมูลสืบเนื่องที่น่าสนใจ คือปรากฏการณ์ในประวัติศาสตร์ของวิวัฒนาการและความเสื่อมของภิกษุณีสงฆ์ ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจ ดูเหมือนว่า ศรัทธาจะเป็นองค์ที่สำคัญในการที่ผู้หญิงจะบรรลุธรรมในพุทธศาสนา ในสมัยพุทธกาล จำนวนพระภิกษุณีที่บรรลุอรหัตตนั้น มีจำนวนสูงมาก ภิกษุณีโดยทั่วไปแล้ว จะมีความตั้งใจอันแน่วแน่ในการดำเนินชีวิตทางศาสนา บางรูปสามารถบรรลุธรรมขั้นที่พระพุทธองค์ทรงฉายพระรัศมีมาแสดงธรรมโปรด แต่หลังจากที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิ-

นิพพานไปแล้ว ภิกษุสงฆ์ก็ขาดหลักที่คอยปกป้องดูแล
 คำจูน ถ้าพิจารณาในเชิงจิตวิทยาแล้วจะเห็นว่า การสูญเสียครั้งนั้นใหญ่หลวงยิ่งนักสำหรับการพัฒนาของภิกษุสงฆ์
 โดยเฉพาะสำหรับเหล่าภิกษุที่ยังมิได้บรรลุธรรม ภิกษุสงฆ์ในอินเดียจึงเสื่อมถอยลงตามลำดับ
 และสูญหายไปจากแผ่นดินของประเทศอินเดียในที่สุด
 ในพุทธศตวรรษที่ 17⁽⁵⁸⁾ โดยย่ออาจกล่าวได้ว่า ภิกษุสงฆ์
 เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างดีในสมัยพุทธกาล เพราะได้รับการ
 ปกปักรักษา และคุ้มครองโดยตรงจากพระพุทธองค์

ความหลุดพ้นทางจิตวิญญาณที่บรรดาผู้หิิงได้รับ
 นั้นมีพื้นฐานสำคัญคือศรัทธา ศรัทธาในพระพุทธองค์
 ในฐานะที่ทรงเป็นบุคคลผู้ควรแก่การเคารพ ศรัทธาในคำ
 สอนของพระพุทธองค์ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าศรัทธา
 จะเป็นองค์ประกอบสูงสุด แต่เป็นองค์ประกอบขั้นแรก
 ที่จะน้อมนำจิตใจของผู้ปฏิบัติให้เข้าสู่การบรรลุธรรม ทั้งนี้
 อาจจะเป็นเพราะจารีตประเพณีและสังคมสมัยนั้นที่
 เรียกร้องให้ผู้หิิงต้องพึ่งพาอาศัยเพศชายโดยสิ้นเชิง
 แม้ว่าจะละการครองเรือนแล้ว และออกบวชเป็นภิกษุ

ผู้หิิงก็ต้องพึ่งพาอาศัยผู้เป็นประมุขแห่งคณะสงฆ์
 นั่นคือ พระพุทธเจ้า ปราภฏการณนี้อาจจะมีใช้ปรา-
 ภฏการณสากล แต่ก็น่าจะเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ภิกษุสงฆ์
 เสื่อมลงในประวัติพุทธศาสนา

หากจะพิจารณาจากแง่ของสังคม จะเห็นว่าความ
 เป็นอยู่และความผาสุกของภิกษุสงฆ์ในสมัยแรกนั้นขึ้น
 อยู่กับพระพุทธเจ้าเป็นอย่างมาก มีเหตุการณ์หลายตอนที่
 แสดงว่า ภิกษุถูกพระภิกษุใช้อย่างกดขี่ ถูกเอารัดเอา
 เปรียบ และถูกเบียดเบียนในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งในตอนต้น ๆ
 ของบทความนี้ก็ได้อ้างถึงเหตุการณ์ดังกล่าวไปบ้าง
 แล้ว ในสมัยพุทธกาลความอยู่ดีธรรม และการที่ภิกษุถูก
 เบียดเบียนด้วยประการต่าง ๆ นั้น พระพุทธองค์ได้ทรง
 พยายามวางกฎเกณฑ์เพื่อป้องกันมิให้ภิกษุถูกเบียด
 เบียดจนเกินเหตุ พระพุทธองค์ทรงเป็นศูนย์กลางแห่ง
 ความเที่ยงธรรม ระหว่างภิกษุสงฆ์ และภิกษุสงฆ์ พระ
 องค์ทรงเป็นกำแพงที่คอยคุ้มกันภิกษุสงฆ์มาตลอด
 แต่เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ภิกษุสงฆ์
 ถูกปล่อยทอดทิ้งให้อยู่ตามลำพัง ต้องพาดพิงกับความอยู่ดี-
 ธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้น เนื่องจากพระพุทธองค์มิได้แต่ง
 ตั้งใครขึ้นเป็นหัวหน้าเพื่อสืบทอดการปกครองในคณะสงฆ์
 จึงไม่มีผู้ใดสามารถวางกฎเกณฑ์ใหม่ ๆ ขึ้นเพื่อปก
 ป้องภิกษุจากอำนาจที่พระภิกษุอาจนำมาใช้ในวิถีทางอัน
 ไม่เหมาะสมไม่ควร ดังนั้นหลังจากสมัยพุทธกาลแล้วจึงไม่มี
 บันทึกหลักฐานโดยตรงของภิกษุ เพราะบันทึกทั้งหลาย
 เป็นงานของพระภิกษุสงฆ์ แต่ข้อมูลต่าง ๆ ที่ปรากฏ
 ในสมัยพุทธกาลก็มากเพียงพอแก่การศึกษาที่จะสันนิษ
 ฐานได้ว่า สมัยต่อมานั้น ภิกษุณีน่าจะได้รับความลำบาก
 ยิ่ง เพราะแม้สมัยที่พระพุทธองค์ดำรงพระชนม์ชีพอยู่
 ภิกษุก็ยังประสูติและถูกเบียดเบียนจากพระสงฆ์
 มากพอควร หากแต่มีพระพุทธองค์เป็นร่มโพธิ์คอย
 ให้ความเป็นธรรมอยู่ ดังนั้นในสมัยต่อมาจำนวนภิกษุ
 สงฆ์จึงลดน้อยลงเป็นลำดับ ปัจจุบันนี้ ภิกษุสงฆ์ยัง
 คงมีอยู่ในไต้หวัน จีน ญี่ปุ่น มาเลเซีย สิงคโปร์ ยองกง
 เป็นต้น ในประเทศไทยมีเพียงรูปเดียว จึงยังไม่นับเป็น
 ภิกษุสงฆ์

เชิงอรรถ

- (1) C.A.F. Rhys Davids, tr. (Pali Texts Society PTS, London, 1964)
- (2) Ibid., p.87
- (3) Ibid., p.16
- (4) Ibid., pp.40,50 คือภิกขุณี สุกกะ และวัฑเธลี
- (5) Ibid., p.77
- (6) Ibid., p.47
- (7) Ibid., p.63
- (8) Ibid., p.60
- (9) Ibid.
- (10) Sacred Book of the Buddhists (SBB) XIII, p.160
- (11) Cullavagga X; SBB XX, p.358
- (12) Ibid., Cf. Gurudhamma SBB. XIII, p.158
- (13) Vin. i. 82; Vin.i.210 อ้างถึงโดย E.J. Thomas, The Life of Buddha (London, 1960), p.102
- (14) สังฆาทิเสส 3, SBB. XIII, p.188
- (15) พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน, (ต่อไปจะใช้ไตร.) สุชีพ ปุณฺณานุภาพ เรียบเรียง, มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2524 หน้า 154
- (16) เพิ่งอ้าง
- (17) SBB.X, p.331
- (18) จุลวรรค X.20
- (19) Jataka, i.148 อ้างโดย Malalasekara, Dictionary of Pali Proper Names, (London, 1960), I.,632
- (20) ไตร, หน้า 186
- (21) ปาจิตติย ขั 11,23,26,-30,33-35 SBB. XIII,เป็นต้น
- (22) Niss. 9, SBB XIII, p.238
- (23) Pāc. 35, SBB XIII, p.311
- (24) นิสสัคคียปาจิตติย ขั 11. เพิ่งอ้าง
- (25) Ibid. p.294-297
- (26) Ibid. p.300
- (27) Ibid. p.236
- (28) Vin. iv.211, 259 quoted in Dict. PP.II, 23
- (29) SBB. XIII, p.160
- (30) Ibid. p.165
- (31) ไตร. หน้า 187

- (32) เพิ่งอ้าง หน้า 188
- (33) **SBB** XIII, p.279-282
- (34) **Vin.** iv. 311 as quoted in **Dict.** pp. I,837
- (35) **Vin.** iv. 293,309
- (36) **Vin.** 168, **Ibid.**, p.394
- (37) **Niss.** 29, **SBB.** XIII, p.239
- (38) **Psalms of the Early Buddhists**, p.106
- (39) **Ibid.**, p.68
- (40) **Dict.** PP. I, 401
- (41) N.Dutt, **Early Monastic Buddhism**, p.103
- (42) **Op.cit.**, p.47
- (43) **Ang. Commentary**, i, p.176 as quoted in **Dict.** PP.I, 96
- (44) **Thig. Commentary**, 81 quoted in **Dict.** PP.I, p.143
- (45) **Cv.x.**, **SBB** XX, p.363
- (46) **Ibid.**, p.354
- (47) **SBE.** XVII, **Cv.x.** 11
- (48) **Nv.** viii, 32
- (49) **Dig. Commentary**, iii, 110-111 quoted in **Dict.PP.** I, 364
- (50) **Cv.** x, 27; **SBE.** XVII
- (51) Intro. by Rhys Davids to **SBB** XIII, p.xl.
- (52) **Mv.** ix.4,7; **SBE** XIII
- (53) **Cv.** vii. 3,i; **SBE.** XVII
- (54) **SBB.** XIV, p.502
- (55) E.J. Thomas, **The Life of Buddha**, p. 169
- (56) อ่านรายละเอียดในบทความของข้าพเจ้า เรื่อง “กำเนิดมหายาน” **หลักพุทธศาสนาเถรวาท-มหายาน**, สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์, พ.ศ. 2525
- (57) **Dict** PP.I, p.587
- (58) ภิกษุณีสงฆ์ ยังคงมีอยู่ในต่างประเทศ เช่นประเทศจีน ญี่ปุ่น ไต้หวัน สิงคโปร์ เป็นภิกษุณีสงฆ์ที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบทไปจาก ภิกษุณีชาวลังกา